

La «Idea general de la policia» de Tomàs Valeriola

per Ernest Lluch

La *Idea general de la policia o tratado de policia*, de Tomàs Valeriola, ha estat un llibre desconegut. Publicat en deu quaderns entre el 1798 i el 1805¹ ha rebut només l'atenció d'alguns administrativistes i pràcticament no ha estat citat pels historiadors que han estudiat aquest període. La seva recent reedició² no ha motivat fins ara cap comentari o ressenya, i fins i tot en els ambients més erudits és desconeguda la seva aparició. Qui conegui la producció llibresca valenciana del final del segle XVIII i del principi del segle XIX sabrà l'excepcionalitat que suposa un llibre de més de set-centes pàgines. El nostre objectiu en escriure aquestes notes és simplement d'intentar explicar, en el sentit fort del mot, les arrels i el seu significat dintre de la València i de l'Europa del seu temps.

Aristòcrata, terratinent, jurista, militar i lletraferit

Comencem per aclarir qui era aquest personatge del qual les enciclopèdies no fan gaire més que reproduir les dades que ell mateix proporciona a l'encapçalament del seu llibre. Al primer quadern, no a la resta, on signa amb les seves inicials, escriu el seu nom complet: Tomàs Valeriola Riambau, Ruiz de Corella i Pròxita. Jordana de Pozas comenta els cognoms tot dient que el primer era d'origen llatí, mentre que la resta sembla indicar una procedència familiar navarresa. La veritat és prou diferent. Valeriola és un cognom d'origen rossellonès que passà al País Valencià el segle XIII i que és la castellanització de Valleriola.³

1. Tomás VALERIOLA RIAMBAU, RUIZ DE CORELLA Y PRÓXITA, *Idea general de la policia o Tratado de la policia*, editada en quaderns a València (1798-1805): el primer (1798), per B. Montfort; i els altres per José de Orga (II i III, 1799; IV i V, 1800; VI, 1801; VII i VIII, 1802; IX, 1804, i X, 1805). Els nou darrers van signats amb les inicials D.T.V.R.R.D.C.Y.P.

2. Tomás VALERIOLA: *Idea general de la policia o Tratado de la policia*. Presentació de Luis Jordana de Pozas. Clásicos de la Administración. Serie A, núm. 3 (Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, Escuela Nacional de Administración Pública, 1977), 719 + XIX ps. (21 x 15 cm). L'edició és una reproducció textual en la qual ha estat incorporada la fe d'errades original. Hom pot atribuir la iniciativa de l'edició a Mariano Baena del Alcázar, que fou catedràtic de dret administratiu de la facultat de ciències econòmiques de la Universitat de València i després ocupà un alt càrrec al citat institut.

3. Hem seguit en aquest paràgraf els articles Pròxita, Riambau, Ruiz de Corella, Tomàs Valeriola, Palacio de Valeriola i Valleriola, de Pere Maria Orts i Bosch, a *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* (Valencia 1973), vols. IX, X i XII. És demostrada

Els pares de Valeriola foren Joaquim de Valeriola i Pròxita i Àngela de Riambau i Ruiz de Corella, que tenien les propietats que heretà el fill i vivien al magnífic palau de Valleriola del carrer del Mar de la ciutat de València.^{3bis} Aquesta família, que deixà d'ésser agnada amb el nostre personatge, tenia per tots els costats un origen nobiliari clar. Riambau, d'origen català passat per Eivissa, arribà al País Valencià el segle XVII, on fou ennoblit. Els Ruiz de Corella (o Roís de Corella una vegada catalanitzats) eren d'origen efectivament navarrès i nobiliari, però emigrats al País Valencià el segle XII, on formaren una de les grans famílies, almenys molt coneguda pel literat tan sobresortint. Per últim, els Pròxita eren d'origen napolità i passaren al País Valencià el segle XIII, on s'emparentaren amb els Lloria. La clara nissaga nobiliària del nostre personatge és evident i encara ho continuà essent, car la filla de Tomàs Valeriola es casà amb Ildefonso Díez de Ribera, comte d'Almodòvar i capità general de València.⁴

D'acord amb aquest arrelament, signa la *Idea* com a «dueño de los lugares de Masalfasar y Ayacort». És ben sabut que, «además del prodigioso número de sus habitantes [al Regne de València], hay otro muy grande de señores que extraen cuantiosas sumas correspondientes a sus rentas. Sería feliz el reyno si en él viviesen los que los disfrutaban, si al menos alguna buena parte de sus rentas se emplease en fomentar las fábricas y la agricultura y en socorrer las necesidades de aquellos labradores».⁵ Una constatació de Cavanilles, que Ardit Lucas confirmà en escriure sobre aquest predomini també extensiu a la mateixa Horta de València: «Els propietaris de les terres solien ésser veïns acomodats de la ciutat de València, la qual exercia un autèntic domini feudal sobre la seva horta.»⁶ Massalfassar tenia aleshores 130 veïns i formava part d'un conjunt on «todo el suelo se aprovecha en este recinto [junt amb Vinalesa, Museros i Bonrepòs] delicioso: las huertas se suceden sin interrupción, y las cosechas sin pérdida de tiempo. Son allí los hombres tan aplicados al trabajo, que el campo parece ser su habitación y sus delicias: verdad es que la tierra les corresponde con ricas y abundantes cosechas». Una agricultura rica i compatible amb el teixir a domicili, tot sobre la base del regadiu i de la diversificació agrària. Un dibuix molt semblant al que presentava Aiacort (Costera) on, prop de Canals, hi havia també terres de regadiu i amb una producció molt diversificada.⁷ Uns senyors, o un senyor en el nostre cas, que distaven molt de la imatge tòpica del latifundi de secà, per a gravar en llocs on el desenvolupament de l'agricultura havia estat molt alt i, per tant, també les contradiccions i les rendes.

la continuïtat dels Valeriola a *Antigua ascendencia del pretendiente, y origen en la ciudad de Valencia desde el año 1351*» (AHN «Prueba de Santiago de Tomàs Valeriola», Órdenes Militares, núm. 8478, núm. 3). Pista que em fou concretada per Josep Lluís Peset.

3 bis. Ens consta que el seu pare tenia, a més, «mayorazgos que posee en esta ciudad [València] y en la de Sn. Phelipe» (Xàtiva).

4. Vegeu Manuel ARDIT LUCAS, *Revolución liberal y revuelta campesina. Un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano (1793-1840)*. Pròleg de Josep Fontana, Barcelona, Ed. Ariel, 1977), ps. 241-280, on estudia amb detall l'evolució d'aquest liberal molt moderat.

5. Antonio JOSEPH CAVANILLES, *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura y población y frutos del Reyno de Valencia*, 2 vols. (Madrid 1795-1797) (2a edició: Saragossa 1958), vol. I, p. XI. Cito per la paginació de la primera edició.

6. Manuel ARDIT, *Revolución liberal*, p. 34.

7. A. J. CAVANILLES, *Observaciones sobre Reyno de Valencia*, vol. I, ps. 140-41 i 223-24.

Els seus estudis i la seva situació professional són absolutament coherents amb el seu origen social. Així estudià filosofia i canons a la Universitat de València, ciutat on havia nascut (1734)⁸ i hi morí (1809), i on també rebé el grau de doctor el 1767. Fou cavaller guardamarina i també cavaller profés de l'hàbit de Santiago. Pel que fa referència a aquest darrer, cal subratllar que l'ordre de Santiago tingué un centre al País, a Moseros, al bell costat de Massalfassar. De les poques indicacions de què disposem destaquem la del fet que era «*aficionado a la lectura [i] juntó una buena colección de libros*».⁹

Tant Valeriola com la seva família eren, a més a més, militars. L'estada dels Riambau a Eivissa queda explicada, per exemple, per aquesta raó, car un avant-passat directe seu en fou capità general. Sabem que ell mateix, a més d'haver servit a les reials guardamarines, el 1763 era tinent capità del regiment de cavalleria de Milà. El fet que sigui tota la família de l'*estamento militar*, encara que sapiguem que també un germà seu ho era, pot ésser considerat com una exageració. També, segons que ens indica Jordi Ventura, tots els cognoms són jueus, i, en canvi, a l'expedient de «puresa de sang» consta de que «*están libres de toda mala raza de judío, moro, o comberso*».

Fou soci de la Societat Econòmica d'Amics del País de València, cosa que confirma el tipus d'origen dels seus socis.¹⁰ Malgrat que no coneixem en el seu conjunt la història de la Societat, sí què sabem que el paper de Valeriola no fou pas important. Entrà a la Societat el 30 de juliol de 1777, i pel gener següent fou destinat, suposem que per la raó que ara coneixem (era guardamarina) a la Comissió de Navegació i Marina.¹¹ També sabem per ell mateix que assistí en nom de la Societat, però com a substitut, a la junta de policia municipal.¹² Emperò sempre domina la impressió que el seu paper fou secundari. Una mostra és que al cap de poc temps d'ingressar fou nomenada una comissió de socis per a estudiar un projecte d'assegurances marítimes per a València, semblant a les que tenen Cadis i Barcelona, sense que Valeriola hi tingués cap paper. Sí que el tingué quan la Societat hagué de participar en actes cerimonials o organitzar-ne.

La mostra de la fredor, que ha d'ésser relacionada amb l'escadussera vida global de la Societat, més clara pot ésser la rebuda de la Societat a la seva obra. Efectivament, al final del 1799, i quan havien aparegut els tres primers quaderns, Valeriola escriu a la Societat que «*me sería de mucho aprecio si merece su aprobación para ponerla en una de las distinciones que miraré con mucho honor*». Tres dies més tard, el 27 de novembre, la junta de la Societat

8. En contra del que diuen totes les notes biogràfiques, no nasqué el 1735, sinó el 13 de març de 1734 (AHN, «Prueba de Santiago», núm. 5). Morí el 3 de gener de 1809, cosa que sí concreta Pastor Fuster (vegeu la nota 9).

9. Justo PASTOR FUSTER, *Biblioteca valenciana, con adiciones y enmiendas a la de D. Vicente Ximeno* (València, Ildefonso Mompié, 1830).

10. Vegeu Juan Manuel GIRAL DE ARQUER, *La «ilustración» valenciana en el siglo XVIII: la creación de la Sociedad Económica de Amigos del País, a «Anales de Economía»*, 15, 3a. època (juliol-setembre de 1972), ps. 53-88.

11. Arxiu Societat Econòmica d'Amics del País de València (ASEAPV), *Llibre d'actes*, vol. 1, f. 62. Dec la major part de notícies sobre la Societat Econòmica a Manuel López Estornell, a qui agraïxo la seva col·laboració.

12. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, p. 211. Cito per la paginació de la reedició. Manuel López Estornell, després d'un treball detallat, pensa que el fet que no fos confirmat en el càrrec com a titular fos degut al seu escassíssim interès per la Societat, àdhuc després d'ésser nomenat com a substitut o com a suplent.

no li contestà en els termes que volia Valeriola i anota senzillament que «*en su vista acordó la junta darle gracias por su atención y que se colocase la obra en la librería*».¹³

Però era Valeriola l'autor de la *Idea*? Hi ha qui ho nega i hi ha qui pensa que hom en pot dubtar. Pensem que la seva qualitat d'autor és prou segura, com ho mostra el seu nom inscrit al primer quadern, així com que en diverses ocasions parla en primera persona i l'escrit dirigit a la Societat Econòmica. Ho avala també el coneixement que tenim de la seva afecció als llibres i de la seva biblioteca. Qui ho nega, atribueix l'obra a Tomàs Villanova i Entraigues,¹⁴ metge i catedràtic, igual com el seu pare, Tomàs Villanova Muñoz Poyanos. Aquesta interpretació, que no sembla ésser certa, sí que podria donar una pista de qui és, l'ajut que rebé Valeriola d'un metge: «*Debemos a un médico, que une los talentos del hombre de letras a las luces científicas que sus trabajos enriquecen, los materiales de este artículo*».¹⁵ Per raó de la seva afecció a les lletres, així com per una major coincidència en l'edat i en el fet d'haver realitzat viatges per Europa podríem suposar que el metge pot ésser més Villanova pare que no pas el fill. Sigui l'un o l'altre, pensem que aquesta és la solució sobre qui és el real autor —en el sentit que veurem més endavant— i el seu col·laborador. Encara ens cal afegir que, tal com m'ha indicat Marià Peset, pot haver-hi encara una persona pagada que hagi tingut cura concreta del llibre, segons un model ben propi de la societat medieval i potser vigent per a un home de les característiques de Valeriola.

La peculiar introducció de Nicolas de la Mare

L'obra de Valeriola, tal com hem dit abans, no ha merescut cap atenció dels historiadors, però sí de dos administrativistes que han conreat la història de la seva disciplina a Espanya: Luis Jordana de Pozas¹⁶ i Mariano Baena del Alcázar.¹⁷ Vegem-ne les interpretacions que en fan. Jordana de Pozas, a qui es deu el fet d'haver cridat l'atenció sobre Valeriola, situa la seva obra com «*la última de las obras españolas que conocemos sobre ciencia de la policía*»,¹⁸ i la valora per la difusió que fa «*de parte del "Tratado de la policía" de Delamare y [per] las adiciones en que reflejó la medida en que las enseñanzas del mismo habrían en-*

13. ASEAPV, Caixa 29, iv, Diversos, núm. 4, i *Llibre d'actes*, vol. v (1793-1803), f. 393, respectivament.

14. J. J. LAGUARDA, *Formación del médico y su ejercicio profesional en la Valencia del siglo XVIII* (València 1948), p. 54.

15. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, p. 88. L'estudi de l'estructura de l'obra palesa que els articles proporcionats per «l'amic metge» han estat inserits en un pla general i previ.

16. Luis JORDANA DE POZAS, *Los cultivadores españoles de la ciencia de la policía a «Centenario de los iniciadores de la Ciencia Jurídico-administrativa española»* (Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1944), ps. 133-155. Fou reproduït a *Estudios de administración local y general*, vol. i de l'homenatge a l'autor (Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, Instituto de Estudios Políticos e Instituto Nacional de Previsión, 1961), ps. 3-23. La presentació de l'edició de Valeriola que comentem, del mateix Jornada, és en realitat una reelaboració del treball del 1944.

17. Mariano BAENA DEL ALCÁZAR, *Los estudios sobre administración en la España del siglo XVIII* (Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1968), ps. 73-75 i 82-83.

18. Luis JORDANA DE POZAS, presentació, p. xvii.

carnado en la legislación española y en las realidades administrativas de la Valencia de su tiempo».¹⁹ Deixant ara les qüestions d'interpretació, cal valorar la detectació per part de Jordana que Valeriola havia traduït una part considerable i significativa de *Traité de la police, où l'on trouvera l'histoire de son établissement, les fonctions et les prerogatives de ses magistrats; tous les loix et tous les réglemens qui la concernent. On y a joint une description historique et topographique de Paris* (París, M. Brunet, 4 vols., 1719-1738). No detecta, en canvi, cap altre autor traduït, tot i que assenyalava que el *Tratado de la inoculación* té evidentment un altre origen. Sense entrar encara en la tasca de valoració de Valeriola, cal avançar que si bé és cert que és la darrera obra de ciència de la policia és, per contra, la més antiga per les seves fonts. I no solament hi ha un problema d'envelliment en anys, sinó que les obres posteriors, com les de Von Bielfeld o de Von Justi, que influïren en Romà i Rossell i Puig i Gelabert, pertanyen ja a la ciència del govern d'estats i són emmarcades per un mercantilisme poblacionista i liberal que ja és d'un nou estil, fins a tal punt, que J. A. Schumpeter compara Von Justi amb Adam Smith (abusivament, cal afegir).²⁰ A Valeriola no se li escapava aquest sentit més restringit, més ciutadà o més parisenc, quan escrivia a la Societat Econòmica que «*estos quadernos en los cuales se ratiocina sobre la policía en general que deve observarse en las ciudades, villas y pueblos*».²¹

La interpretació de Baena del Alcázar segueix correctament Jordana de Pozas en el que fa referència a la traducció parcial de De la Mare, però si bé posa en relleu el «*concepto amplio de policía*», ja subratlla la importància concedida als antecedents històrics de cada tema analitzat i que no és una obra jurídica. Segueix l'empremta de Jordana en afirmar que no es parla de cap autor, ni de De la Mare, quan la realitat és una mica diferent. Malgrat aquest fet, hem de destacar que Baena apunta ja amb certa claredat les importants limitacions de l'obra de De la Mare i, per tant, de Valeriola.

Si comencem a entrar en l'esbrinament de les fonts de Valeriola, de primer caldrà precisar les relacions amb De la Mare. Abans d'establir una taula comparativa, hem de posar en relleu que les traduccions són literals i en general molt ben fetes, i quan en un text algunes pàgines són saltades, normalment és perquè fan referència a qüestions parisenses concretes.

Idea de Valeriola	Traité de De la Mare tome I i II
Primer quadern (sencer, ps. 7-59)	Livre premier (parcial, ps. 1-29)
Segon quadern (parcial, ps. 65-88)	Livre premier (parcial, ps. 29-37 i 240-248)
Tercer quadern (parcial, ps. 135-148)	Livre second (parcial, ps. 249-256 i 305-316)
Quart quadern (parcial, ps. 219-230)	Livre second (parcial, ps. 336-340 i 345-349)
Quart quadern (parcial, ps. 230-243)	Livre troisième (parcial, ps. 355-361)
Cinquè quadern (sencer, ps. 293-316)	Livre troisième (parcial, ps. 457-459 i 465-469)

19. Luis JORDANA DE POZAS, presentació, p. XIX.

20. Ernest LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana* (Barcelona, Edicions 62, 1973), ps. 32-33, 75-79, 103 i 193.

21. ASEAPV, Caixa 29, IV, Diversos, núm. 4.

Cinquè quadern (sencer, ps. 316-371)	Livre quatrième (parcial, ps. 477-482, 485-529 i 537-563)
Setè quadern (sencer, ps. 431-508)	Livre cinquième (parcial, ps. 565-570, 580-622, 629-633 i 639-645)
Vuitè quadern (sencer, ps. 513-572)	Livre cinquième (parcial, ps. 652-654, 664-693, 698-712, 774-776, 794-810)
Novè quadern (parcial, ps. 577-624)	Livre cinquième (parcial, ps. 810-828, 934-942, 957-975, 979-987 i 999-1.001)

Tome III

Novè quadern (parcial, ps. 624-630)	Livre cinquième (parcial, ps. 1-10, 22-25 i 51-63)
Deseè quadern (sencer, ps. 657-705)	Livre cinquième (parcial, ps. 78-110, 137-138 i 149-160)

Establerta amb precisió fins a quin punt ens trobem davant d'una traducció parcial del *Traité de la police* de De la Mare, ens cal puntualitzar que entre un text i l'altre havien passat entre 85 i 92 anys. Si considerem com a termes de referència les *Institutions politiques* de Von Bielfeld (la Haia 1760) amb les influïdes *Las señales de la felicidad en España* de Romà i Rossell (Madrid 1768) la diferència serà solament de 8 anys, i entre els *Grundsätze der Polizeiwissenschaft* de Von Justi (Göttingen 1756) i la traducció, amb notes, *Elementos generales de policía*, de Puig i Gelabert (Barcelona 1784), de 28 anys.^{21 bis} Per tant, una obra molt primitiva, només el prefaci de la qual anuncia la futura ciència de la policia, serà traduïda prou més tard.

Però, què hi llegia el lector? La sentència de Valentín de Foronda que l'obra de De la Mare és «*voluminosa y indigesta*» és oportuna de recordar. Tal com ja hem insinuat, si bé la seva definició de política és pròpia d'un antic règim liberalitzat —«*la policia es la ciencia de gobernar los hombres, contribuyendo a sus prosperidades; y el arte de llenarles de felicidad, en cuanto es posible, y deben serlo según el interés general de la sociedad*»—,²² el desenvolupament del llibre és prou diferent. Dos eixos principals són els que defineixen també la traducció de Valeriola. El primer és compost per una història del tractament que ha tingut la policia de la ciutat, diversos temes per part dels egipcis, hebreus, grecs, romans, etc., així com per autors d'aquests grups. El segon eix és format per una descripció de l'organització i dels reglaments de les ciutats per al manteniment de l'ordre, la seguretat pública o la salut de les ciutats, és a dir, el concepte de policia anterior a la *polizeiwissenschaft*. Renecs, màgia, fetillers, senglars, cérvols, etc., són alguns dels apartats que mereixen atenció. Pot ser

21 bis. Hi hagué traduccions directes d'ambdós autors: Jakob Friederich von BIELFELD: *Institutiones políticas: Obra en que se trata de la sociedad civil, de las leyes, de la policia de la real hacienda, del comercio y fuerzas de un estado*. Obra escrita al francès y traducida al castellano por Don Domingo de la Torre y Mallinedo (Madrid, Ramírez, 1767-1801, 6 vols.) i *Institutiones políticas: Obra en que se trata de los Reynos de Portugal y España*. Traducida por Dn. Valentín de Foronda (Burdeos, Francisco Mor, 1781; és una traducció parcial) i Johann Heinrich Gottlob von JUSTI: *Elementos de la policia general de un Estado*. Traducido por Miguel Gerónimo Suárez y Núñez en *Memorias Instructivas y curiosas sobre Agricultura, Comercio, Industria, Economía*, etc. Tom. XII, Memoria CXVI, ps. 377-496 (Madrid 1791).

22. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policia*, p. 9.

representatiu del tractament que sovint fa el fet que quan parla del vi²³ sembla que una preocupació central o la preocupació central és la de fixar la moralitat del seu ús i del seu abús.

L'anacronisme a nivell teòric és evident, encara que no existeixi aquest anacronisme si tenim en compte l'estructura social en la qual s'inseria Valeriola, però no elimina que doni una visió general arcaica. Així, afirma que «*la religión es el primer y principal objeto de la policía, y en todos tiempos sus cuidados han sido confiados a las dos autoridades espiritual y temporal*».²⁴ Cosa que lliga perfectament amb el fet que «*de todas las pasiones hay pocas más comunes ni más terribles que el amor desordenado al lujo. La religión y el estado se encuentran igualmente interesados, y este vicio es tan opuesto al orden natural y a la sana razón, que todas las naciones por separadas que estén en el modo de pensar, respecto a los demás desarreglos, parece que se hayan unido y concertado para rebatirle*». La sederia valenciana no li devia estar molt agrada. Per a considerar un darrer exemple, cal llegir «*De la agricultura en general y sus elogios*»,²⁵ sense ombra d'experimentalisme i amb els testimoniatges exclusius dels autors antics, que arrenquen «*de la caída del hombre*».

L'onada de la inoculació

Fins ara hem tractat de la influència, tan directa, de De la Mare sobre Valeriola, però ens hem d'encaminar a posar en relleu les altres influències, que és un terreny verge. Comencem per la segona part del quadern segon, encapçalada amb el títol de «*Tratado de la inoculación*». La primera part (ps. 88-102) és de Menuret de Chambaud, tal com ens ho indica el mateix Valeriola, però no ens ha estat possible de detectar l'original del qual fou feta la traducció.²⁶ La segona part (ps. 103-111) és una traducció de *Mémoire sur quelques abus introduits dans la pratique de l'inoculation de la petite-vérole, et sur les précautions nécessaires pour tirer de cette opération le plus grand avantage possible*, par M. de Horne. *Extrait des Mémoires de la Société Royale de Médecine* (París 1784). La tercera i darrera part també l'hem poguda detectar: «*Recherches sur les moyens de prévenir la petite vérole naturelle; et procédés d'une société établie à Chester pour cet objet, & pour rendre l'inoculation générale, traduits de l'anglois de M. Haygarth, D. M. de la Roche, médecin de monseigneur le duc d'Orléans & du régiment des gardes-suisses, membre du Collège des Médecins de Genève & de la Société Royale de Médecine d'Edimbourg* (París 1786). El text traduït (ps. 122-147, 196-213) per Valeriola (ps. 111-128) inclou bàsicament textos de Benjamin Waterhouse.

Qui són aquests metges? Jean-Jacques Menuret de Chambaud (Monteleimar 1733 - París 1815) estudià medicina a Montpeller. Fou un dels principals col·laboradors mèdics de l'*Encyclopédie*, encara que no pot ser considerat com un racionalista conseqüent, sinó com un pirrònic. Havent conspirat contra la República, hagué d'exiliar-se a Hamburg. Publicà diversos fullets sobre la verola

23. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, ps. 335-341.

24. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, p. 135.

25. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, ps. 434-438.

26. Quan dic que no he trobat un text és que no és —o no l'he sabut trobar— a les biblioteques nacionals de Madrid i París, les municipals, les de les facultats de medicina i les universitàries de Montpeller i Tolosa.

i la influència de l'acció de l'aire, un dels quals, *Essai sur l'action de l'air dans les maladies contagieuses, qui a remporté le prix proposé par la Société Royale de Médecine* (París 1781), té un aire de família molt semblant a les primeres pàgines no identificades que li foren traduïdes per l'aristòcrata valencià.²⁷ De Horne fou un destacat metge militar del qual foren molt difosos a Espanya els seus treballs —alguns foren traduïts— sobre la sífilis. John Haygarth (1740-1827) estudià a Edimburg i fou Fellow de la Reial Societat d'aquesta ciutat. Publicà, entre altres obres, *An Inquiry how to prevent the small-pox* (1784), que originà la traducció de F. de la Roche al francès. Aquest (Ginebra 1743 - París 1812) també estudià a Edimburg i estigué lligat amb Jenner, de qui traduí el seu treball de transcendència històrica del 1798. Entre les seves publicacions pròpies, en té una sobre peïxos de les illes Balears i Pitiüses, amb uns bons gravats. Per últim, Benjamin Waterhouse (1754-1846), nord-americà d'origen i de destinació, estudià també a Edimburg, escola amb la qual sempre mantingué contactes i fou el primer difusor de la verola de Jenner al seu propi país.

Les biografies ja ens assenyalen, per un costat, un membre destacat de l'escola de Montpeller i un grup de l'escola d'Edimburg, per un altre. L'escola d'Edimburg de medicina, que coincidí amb el gran moment de la ciència escocesa en economia política, història i filosofia, compartia amb l'Alte Wiener Schule el paper estelar a la medicina. Abans d'entrar en l'exposició de les idees bàsiques traduïdes, hem de subratllar que el desfasament de les diverses traduccions oscilla al voltant dels 15 anys, i que els autors traduïts d'arrel escocesa són els que difongueren l'avanç decidíu d'Edward Jenner. Si el català Francesc Salvà i Campillo, que havia estudiat a la facultat de medicina de València, havia publicat dos textos en defensa de la inoculació variolosa el 1777 sota la influència de l'Alte Wiener Schule,²⁸ ara la influència vingué d'Edimburg i de Montpeller. El mateix Haygarth ens parla que «los franceses y los ingleses han sido mucho tiempo competidores en las artes y las ciencias, que hacen la desgracia de los hombres, y miran a su destrucción. ¿Pueden en adelante disputarse la gloria de exceder en la ciencia, cuyo objeto es la felicidad y conservación de la especie humana?»²⁹

El conjunt de textos és clarament favorable a la pràctica de la inoculació, i Valeriola mateix constata que tant a la ciutat com al Regne de València «se practica muy generalmente». Precisament en una de les dues certificacions (una de València i una altra de Balones [Gorga]) especifica la supervisió que fa Tomàs Villanova, catedràtic de química.³⁰ En el cas de Menuret de Chambaud, i d'acord amb el que és una línia distintiva, accentua l'aire com a conductor de la verola, cosa que és també acceptada per Haygarth amb menys èmfasi. En el cas dels dos metges anglosaxons, posen en relleu experiències concretes d'inoculació. Un

27. Vegeu Jacques PROUST, *L'Encyclopédisme dans le Bas-Languedoc au XVIIIeme. siècle* (Montpeller 1968), ps. 10, 23 i 97, i F. GRANEL, *L'inoculation et l'École de Montpeller*, a *Pages médico-historiques montpelliéraines* (Montpeller 1964).

28. José María LÓPEZ PIÑERO, *La mentalidad antisistemática en la medicina española del siglo XVIII. La influencia de la «Alte Wiener Schule»*, a *Medicina moderna y sociedad española (siglos XVI-XIX)* (València 1976), ps. 207-208.

29. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, p. 128.

30. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, p. 129. Per a veure la literatura valenciana a favor de la inoculació, vegeu Juan Bautista PESET, *Bosquejo de la historia de la medicina de Valencia* (València 1879), ps. 169-170. En aquest punt, com en d'altres, agraïxo l'ajut de José María López Piñero.

element que volia ésser exemplar és l'explicació de l'intent d'establir a Chester una societat per a fomentar la inoculació general.

Cementiris, morts-vivents i pestes

Continuar el treball de recerca al llarg del llibre és, a partir d'ara, molt més difícil, atès que els rastres deixats per Valeriola són extraordinàriament febles o inexistents. ¿La selecció posterior la feia Valeriola sol o també amb l'ajut del metge amic? No tenim cap seguretat per a assegurar una cosa o una altra, sobretot si tenim en compte que el contacte personal entre lletraferits suposa, més que res, difusió de coneixements. Si ens haguéssim de decantar, i per més d'una raó, ho fariem pel fet de pensar que Valeriola mateix hi tingué un paper important o exclusiu, atès que eren temes del seu interès.

El tercer quadern, dedicat a la religió, amb la importància que ja hem subratllat, no segueix bàsicament De la Mare, sinó que el centra sobre el problema de les sepultures i cementiris. Aquesta segona part és dividida en tres apartats: una història dels cementiris, amb especial èmfasi sobre els darrers fets a França; la legislació reial espanyola; i la polèmica a la ciutat de València en la qual el mateix Valeriola participà.

El primer apartat el més extens; és la traducció de Scipione Piattoli, *Essai sur les lieux et les dangers des sépultures, traduit de l'italien, publié avec quelques changemens, et précède d'un discours préliminaire, dans lequel on trouve, 1º, l'extrait des ouvrages et les Réglements qui ont paru en France sur les dangers des inhumations dans les villes et dans les églises; 2º, la manière de purifier les lieux infectés par les émanations des cadavres en putréfaction; 3º, les procédés que l'on doit employer pour rappeler à la vie les personnes par ces vapeurs; 4º, un rapport lu dans une des séances de la Société Royale de Médecine, sur la nécessité d'éloigner les sépultures de l'enceinte des villes, et principalement de celle de Paris, par M. Vicq d'Azyr* (París 1778). La base del fullet era l'escrit per Piattoli, príncep il·lustrat de Mòdena, el qual proposava les reformes que havia introduït com a models. Vicq d'Azyr (1748-1794) fou un metge famosíssim que emprengué una gran lluita contra les epidèmies i la facultat de medicina de París. La gran rival d'aquesta, la Societat Reial de Medicina de París, li publicà una àmplia antologia de la seva obra en sis volums (1805). Morí en dura discrepància amb els revolucionaris. En el seu discurs inclou l'ordenança de l'arquebisbe de Tolosa, Étienne-Charles de Loménie de Brienne (1727-1794), sobre cementiris del 23 de març de 1775, que havia de tenir tanta influència. Aquest eclesiàstic que arribà a cardenal, fou el controlador de finances anterior a Necker. Era amic de D'Alembert, que el féu entrar a l'Académie, cosa que va fer escriure a Voltaire: «On dit que vous nous donnez pour confrère l'archevêque de Toulouse, qui passe pour une bête de votre façon, très bien disciplinée pour vous». Fou durament criticat pels reialistes pel fet d'haver jurat la constitució civil del 1791, cosa que no el privà de tenir problemes amb els homes del nou règim.

Qualsevol coneixedor de la història dels homes davant de la mort³¹ donarà

31. Entre la recent bibliografia sobre el tema, ens ha estat especialment útil Philippe ARIÈS, *L'homme devant la mort* (Éditions du Seuil, 1977), capítol 11, «La visite au cimetière».

fe que el text traduït fou ben escollit. El problema de l'enterrament dins les esglésies i, per tant, dintre de les ciutats havia provocat reaccions contràries, que si bé eren influïdes per criteris científics també ho eren per fenòmens sobrenaturals, el més espectacular dels quals era el *Dei carnifex* de Luter. Fou al segon terç del segle XVIII i amb els metges al capdavant que la polèmica passa ja a ocupar un lloc central en el debat polític. El contagi transportat per l'aire en fou un punt central. La lluita fou dura, car si les classes populars hi estaven interessades, l'oposició també: «*Los grandes, cuya elevación de clase aumenta el deshonor y escándalo del vicio, hicieron un derecho de las obligaciones que tenían que cumplir.*» Aquestes paraules de l'arquebisbe tolosenc lliguen amb les que havia subratllat més amunt:³² «*¿Los cadáveres de los ricos no pueden podrerse sino con el mismo fasto que les ha distinguido mientras vivían?*»

La justificació d'aquest trasllat dels cementiris fora de les ciutats anava acompanyada de dos tipus d'arguments, a més dels mèdics. El primer era el de la història, principalment pel que feia referència a l'Església primitiva («*el verdadero medio de detenerle es restablecer el orden antiguo*»). El text de Scipione Piattoli complia perfectament l'assoliment d'aquest objectiu. El segon argument era cercar una via de compromís amb el radicalisme dels parlamentaris de París del 1763. Mentre que aquests pensaven en els cementiris de fora de les ciutats únicament com uns llocs salubres, el nostre arquebisbe hi veia un lloc de commemoració. Loménie de Brienne encara hi havia d'afegir el respecte dels drets adquirits, bé que ell hi renunciava.

Valeriola, tal com ja ho hem insinuat, estava molt interessat en el tema i per això inclogué l'adopció de posicions oficials espanyoles, on destaca la reial cèdula del 3 d'abril de 1787. Un interès especial té l'expedient que hi publica sobre les diligències practicades per la Reial Junta de Policia de València sobre reforma de cementiris entre el 1790 i el 1797. Valeriola mateix hi tingué un paper important, fins que «*la Junta de Sociedad de Amigos del País, por quien como a socio substituto de N. asistía yo en la ilustre Junta de Policía, nombró a otro en mi lugar: desde entonces suspendí adelantar paso sobre el asunto, pues me conceptué no estar ya autorizado para ello*».³³ Dues raons feren que el plet fos tan llarg: les resistències de confraries, cossos comuns, germandats, etc., i la manca de terra erma o despoblada al voltant de la ciutat. Era difícil no cedir davant les resistències, atès que «*las tales cofradías que tan frecuentes y trascendentes son en esta capital, absorberían y llevarían consigo una parte muy considerable de personas, de suerte que no se lograría con el lleno que se desea el importante fin de la cédula y especial objeto de los nuevos cementerios, que consiste en alejar de los vivos las malignas influencias que produce la corrupción de los difuntos*».³⁴ Les característiques dels voltants de València hi acabaven d'afegir dificultats. La història dels nostres morts ens ha de permetre contemplar una història encara per escriure. Malgrat aquestes accions i el suport que suposava que el claustre de la facultat de medicina ja hagués lluitat en aquest sentit des del 1782, el cementiri no fou iniciat fins el 1805.³⁵

32. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, ps. 183 i 182.

33. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, p. 211.

34. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, p. 206.

35. Vegeu «cementerio», a *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* (València 1973), vol. 3. La correspondència entre Piattoli i Valeriola és a les ps. 257-314, traduïdes sense notes a les ps. 158-180, i entre els texts francesos introduïts per Vicq d'Azyr i Valeriola,

Un tema estretament lligat amb l'anterior és el de les morts aparents o el dels enterrats vius. Aquesta vella por tingué un moment molt àlgid en el qual es multiplicaren les publicacions cap al 1740.³⁶ Possiblement el text més destacat fou la *Dissertation sur l'incertitude des signes de la mort, et l'abus des enterrements, & embauchement précipités: Par M. Jacques Benigne-Winslow, docteur régent de la Faculté de Médecine de Paris, de l'Académie Roiale des Sciences, etc. Traduite & commentée par Jacques-Jean Bruhier, docteur en médecine* (París 1742), que fou l'escollit per Valeriola per a centrar la qüestió. Si la traducció és clara, hi inclou les notes de Bruhier, encara que hi ha alguna frase saltada;³⁷ en canvi, hi ha un diàleg sobre l'asfíxia (ps. 401-425) que no he sabut localitzar, malgrat que l'ordre d'idees connecta amb el de Winslow. Winslow (Odensee 1669 - París 1760) fou un metge i anatomista danès que, pensionat pel seu rei, es traslladà a París, on arrelà. La seva obra en anatomia el menà a descobriments que porten el seu nom encara avui. El seu interès pels mortsvius li provingué del fet que estigué a punt d'ésser enterrat viu dues vegades, extrem que Valeriola no traduí, possiblement per amagar que ell era simplement un traductor. El traductor —del llatí— i anotador, Bruhier, publicà durant aquests mateixos anys dos fullets de la necessitat d'un reglament general sobre enterraments i embalsaments.

La localització de les fonts de Valeriola pel que fa referència a la pesta és difícil de precisar-les. Hom pot afirmar que l'autor traduït o inspirador és el ja conegut Félix Vicq d'Azyr. Almenys en un cas la traducció saltada és clara. El text d'origen és *Observations sur les moyens que l'on peut employer, pour préserver les animaux sains de la contagion, & pour en arrêter les progrès par M. Vicq d'Azyr, docteur régent de la Faculté de Médecine en l'Université de Paris, médecin ordinaire de monseigneur le comte d'Artois, membre de l'Académie Royale des Sciences, nommé par elle, commissaire & envoyé par le gouvernement pour faire des recherches physiques & médicinales sur la maladie epidémique qui attaque les bestiaux, dans les généralités de Bordeaux, Auch, Bayonne & Monrattivar* (Bordeux 1774), algunes pàgines del qual (8-9, 58-59, 62 i 65) són traduïdes amb lapsus (ps. 386-387). La resta, dedicada també a la pesta animal, pensem que és treta del seu *Traité des epizooties*, que no hem pogut trobar. Emperò les pàgines d'aquest *Traité* incloses a *Oeuvres de Vicq d'Azyr, recueillies et publiées, avec des notes et un discours sur sa vie et ses ouvrages, par Jacq.-L. Moreau* (París 1805, vol. v) tenen un aire de família ben clar amb les que ens manca de lligar (ps. 389-391). De la introducció al quadern sisè (ps. 377-385), pel seu caràcter més general, és més difícil de suposar-ne un origen,

ps. LXXXIII-CX i 180-190. Vegeu Antonio PASCUAL Y GARCÍA DE ALMUNIA, *Dictamen del claustro de medicina de la Universidad de Valencia sobre cementerios, dado en virtud de proposición hecha a la muy ilustre ciudad en su Ayuntamiento* (València 1786). Una cronologia elemental sobre els cementiris a l'Espanya de l'època, a Peter B. GOLDMAN, *Mitos liberales i mentalidades burguesas, e historia social en la lucha en pro de los cementerios municipales*, a «Ilustración Española e Independencia de América. Homenaje a Noël Salomon» (Ed. de A. Gil Novales, Universidad Autónoma de Barcelona, 1979), ps. 81-93.

36. Philippe ARIÈS, *L'homme devant la mort*, «Les médecins de 1740. La montée de la peur», «Les précautions des testateurs» i «Le prolongement au XIX siècle», ps. 390-394.

37. El text de Winslow en llatí (ps. 11-40) és traduït al francès (ps. 41-86), i Valeriola el traduí al castellà (ps. 392-401).

però per les citacions sovintejades de ciutats occitanes la hipòtesi del mateix Vicq d'Azyr pot ser considerada com a sòlida.

Encara resta una part del llibre constituïda per un conjunt de materials diversos que fan referència a Espanya o a València. Els primers són, per exemple, la publicació de diverses disposicions contra el luxe. Una selecció³⁸ que correspon a la seva actitud personal, que lligava poc amb el desenvolupament de la indústria sedera i amb el fet que no tradueixi el que diu De la Mare de la seda. Sobre temes valencians, i al marge del dels cementiris, hem de ressaltar el del comerç de grans per als llauradors (ps. 446-447) i el de l'escorxador (ps. 629-651).

Valeriola fou encarregat d'escriure un informe per a la Reial Junta de Policia de València, dirigit a l'ajuntament de la ciutat. La tesi fonamental era la de fer compatible el màxim benefici del productor amb la seguretat del consumidor: «Doble objeto de recompensar el trabajo del particular, y sacar toda la utilidad que el público tiene derecho de aguardar.»³⁹ Som en aquell moment de síntesi provisional entre el tradicional intervencionisme i el lliure mercat que maldava per triomfar. Era l'etapa de reflux d'aquest darrer, abans de l'assalt final.⁴⁰ Per a Valeriola, els llauradors havien d'acomplir la prohibició de vendre la collita abans de collir-la, cosa que perjudicaria els «usurers»,⁴¹ així com la de mantenir gra guardat esperant millors preus. Si la primera maniobra feia «esconder la abundancia y hacer aumentar el precio», la segona «sin duda ni es menos frecuente, ni menos peligrosa».⁴²

Pel que fa referència a la carn, aporta un informe del mateix Valeriola sobre la conveniència de no traslladar l'escorxador fora de València i les condicions de policia interna. Hi ha també una sèrie de documents sobre tensions entre el gremi de tallants i la ciutat (1725, 1736, 1738, 1753 i 1754).

Unes conclusions

L'objectiu primitiu d'aquesta nota ha quedat forçosament difuminat. El nostre intent d'anar completant el nostre coneixement del pensament econòmic al País Valencià⁴³ no va més enllà de la constatació d'un arcaisme. Un arcaisme fins i tot per als qui no acceptem la grollera interpretació que la Il·lustració és la ideologia de la burgesia. Aquell pas «des de la política i el dret

38. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, ps. 243-258, sobre el luxe, i ps. 273-288, sobre jocs i espectacles.

39. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, p. 446.

40. José Miguel PALOP RAMOS, *Hambre y lucha antifeudal. Las crisis de subsistencias en Valencia (siglo XVIII)* (Madrid 1977), ps. 7-8.

41. El dens llibre de J. M. PALOP, *Fluctuaciones de precios y abastecimiento en la Valencia del siglo XVIII* (València 1977), parteix de la teoria convencional o «pura» de la formació dels preus, tal com és habitual en la majoria dels historiadors; per això, malgrat l'alta qualitat del treball, ens és difícil de saber si realment els «comerciants» i els «forners» —les dues categories utilitzades per Palop— es corresponen amb els «usurers» i si efectivament en feien (ps. 144-149). Tal com Keynes explica a la *General Theory*, en una economia agrària no plenament monetària certs béns agraris o lligats a l'agricultura són quasi-diner al mateix temps (vegeu Ernest LLUCH, *La via valenciana*, València 1976, p. 201).

42. Tomás VALERIOLA, *Idea general de la policía*, ps. 446 i 447, respectivament.

43. Per a un estat de la qüestió, M. LÓPEZ ESTORNELL, *Pensamiento económico ilustrado en el País Valenciano: una aportación a la bibliografía de Sempere y Guarinos*, a «Investigaciones Económicas», 6 (1978), ps. 213-222.

a l'economia que és una de les tendències generals i fonamentals entre els anys 40 i 50 a Anglaterra, com a Espanya, a Itàlia o com a Àustria»,⁴⁴ Tomàs Valeriola no el féu. Arcaisme del nostre personatge o de la formació social valenciana? Si coneguéssim aquells llibres que posseïa, podríem establir majors següents, encara.

El marc ideològic de Valeriola no racionalitza l'antic règim, tal com ho havien fet Bielfeld o Von Justi, per citar dos homes la influència dels quals havia estat rellevant ja feia anys, o com ho havia fet el valencià Sisternes i Feliu, per citar un auctòcton. Si bé Valeriola no queda influït per la *polizeiwissenschaft*, en canvi admet la modernització que suposava la *medizinalpolizei*⁴⁵ per mitjà del francès, però recollia, amb poc de retard relatiu, no solament les posicions de la medicina francesa i occitana, sinó també de la del gran centre escocès. La inserció en la dinàmica de la inoculació, en la qual naturalment havien collaborat metges, però també els *philosophes* —Voltaire al primer rengle—, és nítida.⁴⁶

Si tornem a una valoració des de l'angle del pensament econòmic i social de Valeriola, hem de concloure que el seu arcaisme fou notable i no excepcional al País Valencià. Moltes de les afirmacions «optimistes» dels darrers anys han d'ésser retocades. Aquesta nota no n'és més que una petita prova, però sí voldriem que servís per a posar un xic de sordina davant de certes afirmacions. Pensem, per exemple, amb els que asseguren la penetració de la fisiocràcia i del agronomisme modern, el caràcter liberal de la Societat Econòmica d'Amics del País, l'existència d'uns grans propietaris il·lustrats i innovadors o, encara, els que parlen d'una imminent revolució burgesa o liberal.

44. Franco VENTURI, *Utopia e riforma nell'illuminismo* (Torí 1970), p. 152.

45. George ROSEN: *A History of Public Health*, pròleg de Fèlix Martí-Ibáñez (Nova York 1958), ps. 117-118.

46. George ROSEN, *A History of Public Health*, ps. 185-188.